

УДК 343.98

Р. Л. Степанюк

ТИПОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКРАДЕНЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ

Здійснено аналіз наукових підходів щодо визначення поняття технології злочинної діяльності. Запропоновано авторське бачення сутності злочинних технологій. Наведено типові технології викрадень бюджетних коштів, характерних для сучасної злочинності в бюджетній сфері України.

Ключові слова: бюджетна сфера, бюджетні кошти, викрадення, технології злочинної діяльності, криміналістична методика.

Відповідно до ч. 1 ст. 95 Конституції України, «бюджетна система нашої держави будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами» [1]. Водночас, державне майно є одним із найбільш привабливих об'єктів злочинних посягань, а протидію злочинності у бюджетній сфері віднесено до пріоритетів діяльності правоохоронних органів. Зважаючи на це, вказаний напрям не може залишатись без уваги криміналістичної науки в аспекті розроблення сучасних засобів і методів для органів досудового розслідування. Проте, на сьогодні комплексна методика розслідування викрадень, вчинених у бюджетній сфері, залишається не розробленою. Окремі спроби формування відповідних рекомендацій фактично являють собою підвидові методики розслідування стосовно окремого предмета – бюджетних коштів [2; 3]. Разом із тим, без належної уваги залишаються питання розслідування найбільш небезпечних і складних для розслідування комплексів корисливих злочинів, спрямованих на заволодіння як бюджетними коштами, так і іншим державним і комунальним майном.

Суттєвою особливістю всіх економічних злочинів, що впливає на формування методик їх розслідування, є те, що в багатьох випадках діяння винних осіб утворюють склади не одного, а відразу кількох злочинів, вчинених у межах єдиного задуму. Тому у процесі формування криміналістичних методик різних видів і груп злочинів вченими неодноразово підкреслювались зв'язки між різними злочинами.

У сучасній науковій літературі досить часто використовується термін «технологія» для позначення складної злочинної діяльності, що включає способи, прийоми та операції, які застосовують злочинці під час підготовки, вчинення і приховування злочинів, за безпечення функціонування організованих груп, злочинних організацій, зокрема тих, що діють у сфері економіки. Разом із цим існують суперечливі думки про сутність і зміст таких технологій. Це викликає труднощі не тільки в аспекті криміналістичного дослідження

певних різновидів злочинів, але й щодо формування міжвидових і комплексних криміналістичних методик.

Так, О. Ф. Лубін відзначає, що сучасні західні дослідники розуміють потребу у переосмисленні методологічних підходів до вивчення не тільки «поліцейської технології», а й «технології» злочинної діяльності [4]. Таким чином, автор трактує останнє поняття як сукупність усіх процесів, що складають злочинну діяльність. Як зміст і динаміку процесів, які складають механізм і спосіб вчинення злочину, визначає технологію злочинної діяльності також І. О. Возгрін [5, с. 34].

А. В. Шмонін пропонує вживати в криміналістиці термін «технологія злочинів» як альтернативу їх криміналістичній характеристиці [6, с. 164–165]. На нашу думку, реалізація цієї пропозиції може призвести до збіднення наукового інструментарію. Адже криміналістична характеристика передбачає різнобічне описання взаємопов'язаних ознак певних злочинів. У свою чергу, технологія як сукупність складових елементів процесу досягнення злочинного результату є характеристикою безпосередньо діяльності, яка може об'єднувати і кілька взаємопов'язаних злочинів.

В. В. Тищенко цілком справедливо відзначає, що з криміналістичної точки зору злочинна діяльність є більш широким поняттям, ніж злочин. Вона може складатись як із низки дій, що кваліфікуються за однією статтею кримінального закону, так і з сукупності діянь, що кваліфікуються по-різному, але об'єднані загальними мотивами і метою [7, с. 104].

Враховуючи вищевказане, вважаємо найбільш прийнятною точку зору вчених, котрі розглядають технологію злочинної діяльності як певну систему (комплекс) злочинів, спрямованих на досягнення однієї мети [8, с. 33; 9, с. 7]. Наведений підхід успішно застосовується для розробки окремих методик розслідування різних видів економічних злочинів, у тому числі й характерних для податкової та бюджетної сфер.

А. І. Аркуша відзначає, що поняття технології вчинення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, поєднує у собі комплекси взаємопов'язаних господарських, посадових, «комп'ютерних» злочинів і злочинів, спрямованих проти власності, та набуває ознак системної діяльності [10, с. 30]. У визначенні автора заслуговує на особливу увагу ознака системності злочинних технологій. Саме взаємозв'язок між окремими компонентами (злочинами) відрізняє систему (технологію) від простої множини (сукупності).

Окреслюючи поняття технології злочинної діяльності, важливо уточнити, що обмежувати її виключно злочинами не зовсім вірно. Як відомо, до її структури входять не тільки прийоми та операції, що безпосередньо утворюють об'єктивну сторону того чи іншого

злочину. Вона включає й інші пов'язані з ними акти поведінки [11, с. 11–13]. Таким чином, під технологією злочинної діяльності вбачається можливим розуміти систему взаємопов'язаних актів поведінки, що здійснюються в межах однотипного задуму і дають можливість досягти певного результату шляхом учинення різних за кримінально-правовою кваліфікацією злочинів.

Слідчій практиці відомо багато способів викрадень, які мають свою специфіку залежно від галузі господарської діяльності. Найбільш складні способи обирають злочинці, котрі вчиняють суттєві за розміром заподіяної шкоди кримінальні правопорушення. Для таких діянь характерний груповий характер, у тому числі й вчинення організованими групами, злочинними організаціями. Чим більше осіб беруть участь у вчиненні злочинів, тим більш складними є способи їх вчинення. Зокрема, на сьогодні найбільш розповсюдженими є наступні технології злочинної діяльності, пов'язані з викраденнями у бюджетній сфері.

1. Технологія викрадення бюджетних коштів службовими особами підприємницьких структур (організованими групами, злочинними організаціями) шляхом обманного одержання бюджетно-го фінансування за підробленими документами.

До цієї технології входить система злочинних діянь, що полягає у складанні та поданні до уповноважених державних структур (органів влади, місцевого самоврядування, бюджетних установ) неправдивої інформації про суб'єкта (суб'єктів) підприємницької діяльності, його фінансове становище, намір і можливості виконати певні угоди за бюджетні кошти, раніше проведені господарські операції, за які передбачено бюджетні компенсації. У подальшому одержані кошти привласнюються співучасниками злочину.

Головним у структурі зазначеної технології залежно від обставин події є злочин, передбачений ст. 190 КК України «Шахрайство» або ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем». Допоміжними в цьому випадку можуть виступати зловживання службовим становищем, службове підроблення, підроблення і використання підроблених документів, фіктивне підприємництво, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Ці злочини також нерідко супроводжуються підкупом службових осіб, котрі вирішують питання щодо виділення, перерахування коштів, контролю за їх використанням і виконанням умов укладених угод.

Шахрайські дії у більшості випадків здійснюються шляхом подання суб'єктом господарської діяльності до державного органу або бюджетної установи фіктивних документів, на підставі яких виграються конкурсні торги (тендери) на поставку певних товарів, робіт, послуг. Після цього останні постачаються за завищеними цінами, в результаті чого різниця у вартості привласнюється винними особами.

2. Технологія викрадення бюджетних коштів службовими особами підприємницьких структур (організованими групами, злочинними організаціями) шляхом завищення ціни на поставлений товар, обсягів виконаних робіт, профінансованих із державного або місцевого бюджету.

Заволодіння підприємцями державними коштами та іншим майном шляхом зловживання службовим становищем частіше за все полягає в одержанні комерційною структурою бюджетного фінансування на виконання певної цільової програми, фактичному невиконанні відповідних господарських операцій із наданням видимості їх здійснення за допомогою підроблених документів, нерідко складених від імені фіктивних фірм-контрагентів.

Таким чином, цей різновид посягань полягає у фальсифікації службовими особами підприємницьких структур документів із метою завищення обсягів виконаних за бюджетні кошти робіт, пересортиці товарів, поставлених за рахунок бюджетних коштів, завищення витрат на певні господарські операції, підроблення документів про такі, що нібито мали місце, господарські операції, які фінансуються (компенсуються) з бюджету.

У діяннях винних осіб у такому випадку частіше за все містяться ознаки різних злочинів, об'єднаних у єдиний ланцюг. Зокрема, підприємці вчиняють основний злочин – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), допоміжними злочинами можуть виступати пропозиція або надання неправомірної вигоди, службове підроблення, підроблення чи використання завідомо підроблених документів, фіктивне підприємництво, грубе порушення законодавства про працю, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом тощо. У свою чергу, діяння службових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування, бюджетних установ нерідко кваліфікуються як одержання неправомірної вигоди або незаконне збагачення, зловживання службовим становищем, службове підроблення, службова недбалість.

3. Технологія викрадення бюджетних коштів із використанням механізмів відшкодування податку на додану вартість.

Ця технологія об'єднує різні за кримінально-правовою кваліфікацією основні та підпорядковані злочини, спрямовані на незаконне одержання і використання на власні потреби бюджетного відшкодування ПДВ. Типові злочинні схеми таких посягань і питання щодо їх виявлення й розслідування знайшли досить ґрунтовне висвітлення у працях А. П. Скалозуба, Р. С. Довбаша, С. С. Чернявського та деяких інших вчених, котрі визначили, що в узагальненому вигляді зазначена технологія викрадень включає способи одержання незаконного відшкодування ПДВ під час проведення експортно-імпорتنних операцій і проведення операцій на внутрішньому ринку [12; 13, с. 212–213].

Найбільш складними варіантами цієї технології злочинної діяльності є посягання організованих злочинних груп, злочинних організацій, до складу яких, крім підприємців, входять службові особи податкових і митних органів, завдяки чому стають можливими багатоепізодні злочини, що полягають у махінаціях з метою одержання незаконного відшкодування значних сум ПДВ у сфері експортно-імпортних операцій. Крім злочину, передбаченого ст. 190 або ст. 191 КК України, дії винних осіб частіше за все містять також склади службового підроблення (ст. 366 КК України), підроблення або використання підроблених документів (ст. 258 КК України), фіктивного підприємництва (ст. 205 КК України), легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України).

4. Технологія привласнення службовими особами бюджетних установ бюджетних коштів шляхом їх перерахування на рахунки фіктивних (підставних) адресатів.

Різновидами злочинних посягань у цьому випадку є перерахування бюджетних коштів підставним фізичним особам-підприємцям, фіктивним підприємствам, що використовуються як псевдоконтрагенти, або на рахунки справжніх підприємств, що належать співучасникам злочину, із значним перевищенням витрат на певні господарські потреби (придбання товарів і послуг за завищеними цінами).

С. С. Чернявський наводить найбільш загальну схему такої технології, як розкрадання частини коштів за рахунок завищення ціни на придбані товари або послуги, а також «прокручування» цільових бюджетних коштів на банківських рахунках в особистих потребах чиновників або як кредитування підприємницьких структур із наступним поверненням коштів [13, с. 213–214]. До цього слід додати досить численні випадки викрадень службовими особами бюджетних коштів шляхом їх перерахування на рахунки фіктивних підприємств або окремих громадян за товари або послуги, які взагалі не надавались. Невиконання договірних зобов'язань у такому разі маскується підробленими документами.

5. Технологія викрадення бюджетних коштів службовими особами шляхом здійснення незаконних виплат за рахунок цих коштів полягає у встановленні з використанням свого посадового становища службовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, бюджетних установ безпідставних виплат собі або підпорядкованим працівникам. У результаті значні суми коштів незаконно виплачуються у вигляді премій, надбавок до заробітної плати, матеріальної допомоги та інших виплат. Частіше за все такі діяння, крім злочину, передбаченого ст. 191 КК України, супроводжуються службовим підробленням. Наприклад, слідчій практиці відомі численні випадки фальсифікації рішень колегіальних органів (місцевих рад, виконкомів) щодо встановлення відповідних доплат певним чиновникам.

Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що технологію злочинної діяльності доцільно визначити як систему взаємопов'язаних актів поведінки, що здійснюються в межах однотипного задуму і дають можливість досягти певного результату шляхом вчинення різних за кримінально-правовою кваліфікацією злочинів.

Типовими технологіями викрадень бюджетних коштів є: а) викрадення бюджетних коштів службовими особами підприємницьких структур (організованими групами, злочинними організаціями) шляхом обманного одержання бюджетного фінансування за підробленими документами; б) викрадення бюджетних коштів службовими особами підприємницьких структур (організованими групами, злочинними організаціями) шляхом завищення ціни на поставлений товар, обсягів виконаних робіт, профінансованих із державного або місцевого бюджету; в) викрадення бюджетних коштів із використанням механізмів відшкодування податку на додану вартість; г) привласнення службовими особами бюджетних установ бюджетних коштів шляхом їх перерахування на рахунки фіктивних (підставних) адресатів; ґ) викрадення бюджетних коштів службовими особами шляхом здійснення незаконних виплат за рахунок цих коштів.

Диференціація технологій викрадень бюджетних коштів має суттєве значення як для чіткого наукового осмислення змісту їх криміналістичної характеристики, так і для формування відповідної комплексної методики розслідування, що є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел: 1. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 2. Баранова З. Т. Расследование хищений денежных средств в учреждениях и организациях, состоящих на государственном бюджете : [пособие для прокурор.-след. работников] / З. Т. Баранова, В. В. Братковская, В. Г. Танасевич ; Прокуратура СССР, Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупр-я прест-ти. – М. : Юрид. лит., 1964. – 158 с. 3. Мудрецька Г. В. Методика розслідування викрадень бюджетних коштів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Мудрецька Ганна Володимирівна. – Ірпінь, 2011. – 17 с. 4. Лубин А. Ф. Методология криминалистического исследования механизма преступной деятельности : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Лубин Александр Федорович. – Н. Новгород, 1997. – 337 с. 5. Возгрин И. А. Введение в криминалистику. История, основы теории, библиография / И. А. Возгрин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 475 с. 6. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики : монография / А. В. Шмонин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 416 с. 7. Тищенко В. В. Криминалистические аспекты изучения преступной деятельности / В. В. Тищенко // Проблемы государства и права Украины : сб. науч. тр. – Киев : УМК ВО, 1992. – С. 103–109. 8. Протидія економічній злочинності / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 568 с. 9. Смелік В. Б. Кореляційні зв'язки між окремими видами злочинів у сфері підприємництва (проблеми методики розслідування) : автореф. дис. ... канд. юрид.

наук : 12.00.09 / Смелік Володимир Борисович. – Х., 2006. – 20 с. **10.** Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Аркуша Лариса Ігорівна. – О., 2011. – 40 с. **11.** Караев Т. Э. Повторность преступлений / Т. Э. Караев. – М. : Юрид. лит, 1983. – 104 с. **12.** Довбаш Р. С. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним відшкодуванням ПДВ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Довбаш Роман Сергійович. – К., 2009. – 20 с. **13.** Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Чернявський Сергій Сергійович. – К., 2010. – 610 с.

Надійшла до редколегії 16.07.2013

Степанюк Р. Л. Типичные технологии хищений бюджетных средств как элемент криминалистической характеристики преступлений

Проведен анализ научных подходов к определению понятия технологии преступной деятельности. Предложено авторское видение сущности преступных технологий. Охарактеризованы типичные технологии хищений бюджетных средств, характерные для современной преступности в бюджетной сфере Украины.

Ключевые слова: бюджетная сфера, бюджетные средства, хищения, технологии преступной деятельности, криминалистическая методика.

Stepaniuk R. L. Typical Technologies of Embezzlement of Budget Funds as a Part of Criminalistic Characteristics of Crimes

The author analyzed scientific approaches to the definition of technology of criminal activity. In particular, it is noted that an important feature of modern economic crime that is relevant to the formation of methodical and forensic recommendations, is committing by defendant a series of related offenses. In this regard, the literature presents different points of view on the concept of technology of criminal activities. Among them the opinions of those scientists who consider technology to be a system (complex) of criminal activity aimed at achieving the same goal look the most well-founded. In the development of this approach there was suggested the author's vision of the essence of technology of criminal activity as a system of related behavioral acts performed within the same type of plan and making it possible to achieve a specific result by performing different crimes.

Based on the analysis of the investigative and judicial practices there were characterized the typical modern technologies of embezzlement of budget funds in the public sector of Ukraine, such as: embezzlement of budget funds by officials of business structures (organized groups, criminal organizations) by fraudulent receipt of budget financing on forged documents; embezzlement of budget funds by officials of business structures (organized groups, criminal organizations) by overpricing of the goods supplied, the amount of performed work, that was financed from the state or local budget; embezzlement of budget funds using mechanisms of refund of value

added tax; assignment of public institutions of budgetary funds by officials by transferring the accounts of fictitious (dummy) recipients; embezzlement of budget funds by officials by fixing and making of illegal payments.

Differentiation of technology of embezzlement of budget funds is essential both for the scientific understanding of criminalistical characteristics of this type of crime, and for the formation of the corresponding complex methods of investigation that is promising direction for further researches.

Keywords: public sector, budget funds, embezzlement, technology of criminal activity, criminalistical methods.

УДК 351.743(477)

О. В. Федосова

ПРАВОВІ ЗАСАДИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Розглянуто правові засади участі громадян в оперативно-розшуковій діяльності, а також проблеми реалізації механізму правового регулювання цієї оперативно-розшукової функції в умовах реформування оперативно-розшукового та кримінально-процесуального законодавства. Проаналізовано погляди науковців та чинне законодавство щодо правового регулювання участі громадян в оперативно-розшуковій та кримінально-процесуальній діяльності правоохоронних органів України, соціального захисту та забезпечення їх безпеки як суб'єктів кримінального процесу на стадії досудового слідства, а також визначено стан процесуального статусу інституту конфіденційного співробітництва громадян в умовах реформування кримінально-процесуального законодавства. Показано, що з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України отримав процесуальний статус і легітимність агентурний метод отримання інформації та її використання у процесі виявлення і розслідування кримінальних правопорушень.

Ключові слова: участь громадян в оперативно-розшуковій діяльності, реформування оперативно-розшукового та кримінально-процесуального законодавства.

Аналіз наукових досліджень та чинного законодавства свідчить, що за часи незалежності України було зроблено значний внесок у розробку правових і організаційних засад участі громадян в оперативно-розшуковій діяльності правоохоронних органів України. Але реалізація самого механізму участі громадськості в оперативно-розшуковій діяльності правоохоронних органів у зв'язку з реформуванням оперативно-розшукового та кримінально-процесуального законодавства потребує вдосконалення і подальшої комплексної наукової розробки. З прийняттям законів України «Про